

СКАРБИ: МОЛОДІЖНА СЕРІЯ

Над Кодацьким порогом
(Про гетьмана Івана Сулиму)
Історичне оповідання

Славні побратими
Історичне оповідання

З Дніпра на Дунай
Оповідання для юнацтва з часів скасування Запорозької Січі

Зруйноване гніздо
Повість з часів скасування Запорозької Січі

*

*

АДРІАН КАЩЕНКО

■ НАД ■
КОДАЦЬКИМ
ПОРОГОМ
ІСТОРИЧНІ ТВОРИ

КИЇВ • ЗНАННЯ

Над Кодацьким порогом

(Про гетьмана Івана Сулиму)

Історичне оповідання

I

Ще до Богдана Хмельницького, а саме року 1635-го, був на Запорозькій Січі за кошового отамана Іван Сулима.

За своїх молодих літ Сулима придбав собі великого войовничого хисту й взяття, бо козакував саме під час славних походів гетьмана Сагайдачного. З Сагайдачним Сулима і Кафу турецьку у Криму здобував, і Трапезунд за Чорним морем аж двічі руйнував, і околиці Царгорода вогнем випалював, та тільки під час одного з морських походів, коли запорозькі чайки викинуло хуртовиною на турецькі береги, він попався туркам у бранці.

Зрадівши, що захопили свого лютого ворога, турки віддали Сулиму на одну з військових галер, котру він, разом з іншими невольниками, і повинен був ганяти з одного моря на друге, прикутий ланцюгами до лави й до гребки. Чимало літ пробув Сулима у такій тяжкій неволі і, можливо, що не визволився б з неї довіку, коли б галера, на котрій він плавав, не взяла участі в морському бої з італійцями у Середземному морі біля грецьких берегів. Під час того бою, коли на турецькій галері зчини-

лася пальба й галас, а невольники лишилися без догляду, Сулимі пощастило розбити на своїх кайданах замка, а вночі, коли турецька галера знову плила по морю, доглядачі ж поснули, він скинув свої кайдани й, підлізши нишком до галерського ключника, заколов його сонного та, одібравши ключі, одімкнув усіх товаришів-невольників. Одімкнуті невольники, узброївшись, декого з турків повбивали, а 300 душ взяли в бранці та й попливли до італійських берегів.

Нарешті Сулима прибув у землю, що була тоді під владою римського папи, і подарував йому захоплену турецьку галеру, а разом із нею 300 турків-бранців. Оповідання про цю подію розійшлися по всьому світу, і ймення Йвана Сулими вславилося всюди.

Поки Сулима пробував у неволі, на Україні козаки з гетьманом Сагайдачним ходили під Хотин рятувати польське військо, що було оточене там величезною турецькою силою і хоч гетьмана Сагайдачного там поранено, а проте, козаки поляків таки визволили й примусили султана замиритися.

Недобре поляки оддячили козакам за те, що вони рятували їх під Хотином. Налякані силою козаків, вони почали після того всякі утиски козакам чинити, а перш за все завели реєстр козаків на 6000 душ, і хто не вскочив у той реєстр, за тим вони не визнавали ніяких прав ні на ґрунти та іншу власність, ні навіть на вільне життя і намагалися всіх козаків-виписчиків, себто виписаних з реєстру, повернути з панських хлопів.

Повернувшись на Україну й довідавшись про ті утиски на козаків та про поневолення польськими панами українських селян, Сулима не дивився вже на поляків, як на своїх братів, і почав міркувати про те, як би визволити од них свій рідний край — Україну.

Незадовго до того, як стати Сулимі кошовим отаманом, поляки почали будувати на запорозькій землі, біля Дніпра, над Кодацьким порогом, міцну фортецю, маючи на думці одрізнити Запорожжя від України і перешкоджати поневоленому українському людові тікати од па-

нів на Січ, а запорожцям виходити з Січі на Україну та нагадувати нещасним братам про те, що на світі є воля.

Будування Кодака було нестерпучою образою і шкодою запорожцям. Доводилося або скоритися полякам і поволі вмерти без єднання з рідним краєм, або битися з поляками на смерть. Сулима, як тільки став на Січі кошовим, зважився на останнє.

Перш за все він поїхав з побратимом Павлюком, щоб власними очима подивитись, що робиться у Кодаку. Побратими застали там кілька тисяч зігнаних з України грабарів, що під орудою французького інженера Боплана¹ копали шанці² та насипали стіни й башти; понавколо ж Кодака стояли табором кілька полків польського війська.

Сулима зрозумів, що військо тут на те, щоб запорожцям не кортіло розігнати грабарів, і він сказав Павлюку:

— Нехай ворожі ляхи будують, поки їхня сила, а тільки не буду я козаком, коли не зруйную оту паскудну їхню будівлю!

Запорозький кошовий знав, що як зруйнувати Кодак, то доведеться воювати з Польщею, бо вона того не подарувала б, а щоб воювати з такою силою, якою була під ті часи Польща, треба було мати велике й добре узброєне військо; щоб здобути ж зброю й коней та прохарчувати військо, треба було грошей. От і надумав Сулима, перш ніж воювати з Польщею, йти морем на пишній у ті часи турецький город Азов та здобути у ньому срібла й золота і всяких скарбів.

Надумавши так, кошовий скликав запорожців на раду:

— А що, панове товариство, славне Військо Запорозьке! — говорив він. — Чи немає таких, що поодлежували вже по куренях свої боки молодецькі? Як є такі, то ви-

---

¹ *Боплан Гістом-Лавассер* (бл. 1600—1673) — французький військовий інженер, керував будівництвом фортець на півдні України. (*Тут і далі — прим. ред.*)

² *Шанці* — земляні укріплення із насипом.

ходьте: підемо зі мною Чорним морем погуляти та запалимо люльки аж у Азові турецькому!

Козацтво радісно одгукнулося на заклик кошового:

— А чого нам справді нидіти у Січі та товариський хліб дурно переводити. Веди нас, батьку... Чи не допоможе нам Милосердний хоч небагато бідних невольників до рідної України та до дрібних діточок повернути!

Застукотіли у Великому Лузі сокири, і запорожці почали лагодити та конопатити великі чайки. Увесь берег Дніпра біля Січі скидався тепер на мурашник, а од вареного дьогтю та конопатки понад усією річкою слався пахучий сивий дим.

Минуло тільки два тижні, а вже були готові до походу у море півсотні добрих чайок.

Передав Сулима Січ наказному отаманові, і одного ранку, забравши на чайки дві з половиною тисячі товариства, зійшов на чардак найбільшої чайки, щоб оглянути все військо.

Велична й могутня була постать запорозького ватажка. Засмагле вітрами обличчя з великими, блискучими очима і пишними над ними бровами одбивало завзяттям, довгі вуса й трохи посивілий оселедець скрашали те обличчя ознаками досвіду й спокою, а срібна булава, що блищала у його дужій руці, нагадувала всім про велику владу запорозького кошового отамана.

Упевнившись, що все упорядковано добре, кошовий зняв шапку й перехрестився на схід сонця... А на сході, за Дніпром, саме вставало сонечко і грало рожевим промінням по рівній, як скло, пелені Дніпра, звеселяючи своїм сяйвом розлогі, вкриті зеленими плавнями береги широкої річки.

Перехрестився отаман, і всі козаки, слідом за ним, скидали шапки та хрестилися, посилаючи рідній Україні своє останнє привітання...

Надівши шапку, кошовий махнув булавою, і вмить сотні весел, вдаривши у прозорі хвилі річки, заблищали срібною сльозою, а блискуча пелена Дніпра скаламутилася водокрутнями.

СЛАВНІ ПОБРАТИМИ

Історичне оповідання

I

Неспокійно було на Україні. Од села до села переходили звістки про те, що швидко мають прийти запорожці визволяти людей від польського панування. Багато парубків, которі були завзятіші, тікали тоді від панів та мандрували на Січ, щоб битися за рідний край разом з запорожцями. По селах та по містах люди напружено прислухалися до всякої звістки, хвилювались і юрбами вибігали назустріч всякому подорожньому.

Вже не вперше з Запорозької Січі прилітали на Україну орли-запорожці на поміч поневоленим братам. Приводив їх Лобода, приводив Тарас Трясило, і Павлюк, і Остряниця, і багато інших ватажків, так що от уже піввіку, як мало не щороку повставала на поляків то Правобережна, то Лівобережна Україна. За ті повстання поляки люто помщалися й на козаках, і на селянах, та, проте, своєю помстою вони тільки дратували наших людей, гартували їхні душі та збільшували у них бажання скинути з себе нестерпуче панське ярмо й вибитись на волю. Надія на перемогу над поляками не вгасала на Україні; вогонь повстання жеврівся під попелом попалених поляками українських сіл, і досить було невеликого вітру з Запорозької Січі, щоб той вогонь знову палахнув полум'ям.

У такі часи одного літнього вечора 1648 року до села Ступанівки, що простяглося своїми зеленими садками понад річкою Бугом, наближалось двоє подорожніх. Ті подорожні були одягнені старцями, а проте, йшли бадьоро, як ходять козаки.

Не встигли ще невідомі наблизитись до першої од краю села хати, де жила стара удова Нечаїха, а вже назустріч їм із села вибігли й старі й малі, бо всім хотілося довідатись, чи не з Запорозжя подорожні, та розпитати, чи не чули вони про їх синів, батьків та чоловіків, що пішли на Січ.

Всі селяни один перед одним закликали невідомих старців до своїх хат, та тільки ті не хотіли йти ні до кого, а сіли на призьбі під хатою Нечаїхи і попросили напитись.

Випивши півгличика сирівцю, що стара жінка ви-несла їм з хати, старший з невідомих передав гличика товаришу, а сам звернувся до Нечаїхи:

— Дай, Боже, вам, тітко, за вашу ласку скоріше побачити вашого сина Данила.

Стара Нечаїха аж руками сплеснула, почувши, що подорожні знають її сина. Вона сіла поруч гостя і вчепилася своїми старими руками у його плече, неначе страхуючись, щоб той не втік од неї.

— Ти знаєш його? — почала вона говорити поспішаючись. — Ти бачив мого Данила? Розваж же мене, серденько, скажи про Данила — чи живий він, чи здоровий?

— А як його не знати, твого Данила, — одповів подорожній, — коли його вже вся Україна знає. Два тижні, як твій син вирядив нас сюди. Звелів і тобі вклонитися та переказати, що за тиждень і сам прибуде.

— Дай же тобі, Боже, здоров'я, чоловіче добрий, за твою радісну звістку! — плакала з радощів квола жінка. — Пошли, Боже, тобі щастя й долю! Я його, мого голу-бонька, вісім років не бачила, — думала вже, що й на світі немає!..

Тим часом молодший подорожній вдався до селян:

— Що ж, люде добрі, як тут у вас? Чи на себе та на своїх дітей працюєте, чи про панів дбаєте та кривавим потом обливаєтесь?

— Де вже там на себе! — озвалися люди з юрби. — Звичайно, на панів робимо!

— Ну, а церкви у вас вільні? У титаря ключі од церкви? Чи, може, у жида?

— Та не в кого ж, як не в жида! — обізався похмурий на вигляд чоловік. — От дитину мені хрестити треба, а жид за те, щоб одімкнути церкву, три копи грошей прavitь!.. А де мені взяти?

Чорні брови подорожнього збіглися до купи, заховавши собою глибоку зморшку, що розрізувала його чоло надвое, очі ж його палахнули лютим вогнем.

— А ти ж йому кланявся? — спитав він селянина.

— Поклонишся, як немає грошей! Бодай вже він не діждав удруге!

Невідомий схопився з призьби і з обуренням гукнув до натовпу:

— А доки ж ото ви будете ходити у ярмі? Доки будете своєю працею ворогів годувати? Доки будете терпіти наругу над нашою вірою й над церквою Божою? Чому не беретеся до розправи?

Проміж селянами пробіг гомін. Всі злякано озиралися, а один з юрби навіть радив тікати од подорожніх, поки панські приборники не почули того, що він говорить.

— Зайці ви легкодухі! — грізно гукав до юрби подорожній. — Хіба не чули ви, що вже вилетів з-за порогів орел з орлятами? Не чули того, що вже гетьман наш, Богдан Хмельницький, з запорожцями двічі побив лядське військо і побрав у полон їхніх ватажків? Не чули, що стає вся Україна за волю свою та віру православну?

— А як ти тее знаєш? Од кого чув?

Подорожній скинув сіряк, що був у нього згорнутий за плечима, вийняв з сіряка шаблю і, витягши її з піхов, підняв угору, щоб всі бачили.

З Дніпра на Дунай

Оповідання для юнацтва з часів
скасування Запорозької Січі

I

У козаків-запорожців був дуже гарний звичай, щоб біля всякого статечного козака, не кажучи вже про військову старшину, був один або й більше хлопців-недолітків. Ті хлопці в давні часи звалися джурами, а пізніше — молодиками. Джура доглядав коня та зброю свого названого батька-запорожця, ходив разом з ним у походи й навіть у бойовищах ставав йому в пригоді, набиваючи рушницю, викрешуючи вогню на люльку та приносячи пити.

Таким хлопцям, джурам чи молодикам, доводилось під час свого юнацького життя зазнати багато всяких пригод та небезпеки, й через те, доходячи парубочих літ, вони набували собі великого хисту й ставали найзавзятішими козаками.

Знаючи такий січовий звичай, запорозький козак Петро Рогоза, почувши, що його батько й мати на Україні померли, а брати Демко, Гнат та Василь лишилися без притулку, привіз усіх їх на Запорозьку Січ, не вважаючи на те, що Гнатові минав тільки тринадцятий рік, а Василю всього десятий. Він зважив, що меншого брата, Василя, найкраще віддати, поки підросте, на послуги кухарям до січових кабиць¹; середнього — Гната, щоб

---

¹ Кабиця — відкрита літня кухня (піч) у дворі або садку.

придбав доброго військового хисту, — він хотів оддати за молодика до полковника Порохні; що ж до старшого — бурсака Демка, так того він прямо приписав до Платнірівського куреня козаком, бо йому вже пішов двадцятий рік.

Під той час, саме у 1772 році, Запорозьке Військо лагодилося до походу, щоб разом з російським військом воювати турків, і через те до військового виховання молодих хлопців траплялась добра нагода.

Одного дня, не відаючи нічого про думку старшого брата, середній Рогоза, Гнат, порався біля його коня, аж тут до стайні прибіг якийсь молодик і загадав Гнатові раптом бігти до паланки. Хлопець знав уже, що паланкою в Січі звався будинок, де жив кошовий з старшиною та чинилися всякі розпорядки й правився суд. Зляканий, побіг він повз січові курені на майдан і, проминувши церкву, побачив, що біля паланки стояв його брат Петро, а на ганку паланки, в холодочку, сидів гладкий, сивоусий та чубатий запорожець, держачи щось у руці.

Наблизившись до ганку, Гнат лапнув себе за голову, щоб зняти шапку, але намацав на голові тільки самого чуба, бо, поспішаючись до паланки, забув надіти шапку.

— Не боїшся, хлопче, йти зо мною бусурменів воювати? — вдався до Гната, трохи посміхаючись, сивоусий козак, полковник Порохня.

З радісної несподіванки хлопець аж рота роззявив. Ще за дитячих літ, у батьковій хаті, він чув про козацькі походи та про великі бойовища, що були колись на Україні. Лицарські вчинки козацьких ватажків вабили його тією славою, як зачароване марево, і навіть під час міцного дитячого сну Гнат не один раз бачив себе козаком, на коні серед безкрайого степу, в погоні за хижими татарами. Через те, почувши тепер про похід з військом, Гнат прямо не стямився від щастя й палахнув войовничим запалом.

— Воювати татарів?! — скрикнув він у відповідь. — Та я сам-один усю ту погань звоюю, аби мені шабля!

І, мабуть, щоб показати полковникові, який він дужий, хлопець підняв угору свій кулак.

Сиві, пишні полковникові брови підвелися угору, очі широко розплющилися, обличчя почервоніло з напруги, й з дужих його козацьких грудей вибухнув регіт, — такий голосний регіт, що його, мабуть, чути було аж у плавні за Підпільною. На той регіт з паланки вийшов навіть сам кошовий Війська Запорозького Калнишевський.

— Ну, а як за татарів та вступиться турчин? Що ж тоді? — питав далі Порохня, ледве здолавши свій сміх.

— Накладу й турчинові! — сміло, завзято й упевнено відповів хлопець. — Та хоч би й інший ворог зачепив нас, так і той умився б юшкою!

Старий полковник знову засміявся й весело вдався до кошового:

— Чув, Петре, що каже хлопець? А ти все сумуєш, що начебто зникає щире козацтво? Ні, брате, ще не вмерла Україна, поки родить таких соколят!

— Коли б же й було по твоєму слові! — одповів Калнишевський, сівши в холодочку.

— Ну, молодець! — казав далі полковник до Гната. — З тебе добрий козак буде. Візьму тебе за меншого джуру. Гнідко, що в моєму косяку, нехай буде твоїм конем, а ось на тобі й зброю.

По тій мові полковник простяг Гнатові те, що держав у руці, а саме — чингал¹ та пістоль.

Не стямившись од щастя, хлопець ухопив зброю й почав її розглядати. Колодочка й піхви його чингалу були оздоблені дрібними блакитними камінцями, а держало в пістоля було цвяховане сріблом. Гнатові здавалося, що більш привабливої зброї він зроду не бачив і що кращої вже й зробити не можна.

Оглядівши зброю з усіх боків, Гнат схаменувся, що ще не вся його мрія здійснилася, бо йому не дали ще шаблі.

— А шабля ж де? — спитав він.

---

¹ Чингал (заст.) — кинджал.

Зруйноване гніздо

Повість з часів скасування Запорозької Січі

I

На горбочку біля Базавлука, там, де річка, падаючи в Дніпро, розлилася просторим, як море, лиманом Великі Води, за часів Запорозької Січі стояли три хати, а навколо хат, поприсідавши до землі, мов паляниці на черені, жовтіли солом'яними стріхами комори, повітки, сажі й інші будівлі хліборобсько-скотарського господарства. За межами тих будівель, далеко на гору, розстилався степ, а від хат збігали униз до лиману кучеряві садки та зелені, обсажені тополями й вербами, левади.

То були зимівники трьох товаришів, старих запорожців: Балана, Лантуха та Луб'яного. Багато вже років жили вони тут під захистом недалекої Запорозької Січі, тихо та спокійно випасуючи понад лиманом на вільному степу великі косяки коней і гурти товару та засіваючи невеликі лани всякою пашницею.

Того вечора, що з нього починається моє оповідання, коли золоте сонце, схилившись уже до обрію, вигравало на блакитному, блискучому просторі лиману своїм жовтогарячим промінням, на призьбі найближчої до лиману хати сидів з люлькою в зубах власник одного з зимівників сивовусий дід, запорожець Дмитро Балан. Глибокі

зморшки, що вже давно склалися на чолі старого козака, за останні тижні вдвічі поглибшали, а в довгих його вусах посивіли останні волосини і вже не нагадували про те, що цей сивовусий дід був колись чорнявим, бравим січовиком. Люлька запорожця, на велику йому докуку, сьогодні чомусь не курилася, розпалювати ж її та колупати протичкою козаку було дуже незручно, бо в нього була тільки одна — права рука; замість лівої ж у рукаві сорочки теліпався тільки невеликий цурпалок.

Коли старий козак позбувся своєї руки, у Січі Запорозькій ніхто не пам'ятав, бо тому вже минуло більш ніж п'ять десятків років. Сталося те ще тоді, коли Балан був зовсім молодий, — за часів кошового Гордієнка.

— Було це тоді, — оповідав сам Балан тим цікавим, хто його розпитував, — коли запорожці з наказним кошовим Якимом Богушем обороняли од ворогів Стару Січ на Чортотлику... Та так обороняли, що всі січові окопи своїм трупом завалили... Хто ж не поліг на смерть, як сам Богущ, ті лишилися на віки каліками.

Видужавши після того нещастя, Дмитро пішов до свого роду під Білу Церкву та там і одружився, щоб було кому біля каліки походити. Проте жив Балан на правобережній Україні недовго, бо там панували й хазяйнували поляки і гнітили український люд ще гірше, ніж перед часами Богдана Хмельницького. Він переїхав на Гетьманщину, маючи на думці спокійно дожити віку, та тільки трохи не вскочив там у пазурі кріпаччини. Тоді згадав Балан вільні степи й простори лиману Запорозжя, згадав Великий Луг несходимий, де ще гуляла козацька воля і, покинувши з розпукою в серці пригноблену Україну, перейшов з дружиною на Запорозжя і осів зимовником біля Базавлуку. Тут, біля лиману, насадив він садок, упорядкував пасіку й господарство і прожив зі своєю дружиною, не маючи дітей, більше як тридцять років, після смерті ж жінки одружився з дочкою свого сусіда Лантуха і з нею прижив Івана та Галю.

На велике горе старого козака через десять літ померла й друга його дружина, лишивши йому двох дітей-не-

долітків. З того часу старий запорожець віддав всю свою душу дітям і найбільше Галі, бо вона нагадувала йому свою матір, котру старий січовик любив більше за свою власну душу.

Хоч і дуже тужив старий за своєю укоханою дружиною, а проте, втішаючись дітьми та працюючи біля господарства, забував він потроху своє горе. Тільки останнім часом старого запорожця обступили турботні й тяжкі думи і, мов рій бджіл, вони крутилися, гуділи й боляче шпигали його чоло.

Вже три тижні старий Дмитро ходить смутний, ні з ким не розмовляє і не любить, як бувало щодня, своїми добрими кінями, що цілими косяками вільно ходили по степах, ні круторогими волами, що викохав він собі на втіху, ні кучерявим садком, що власними руками насадив він і виростив. Ніщо не миле тепер Дмитрові і ніщо не може його розважити, бо сталася тяжка і зовсім незрозуміла для нього подія: прийшло до Запорозької Січі російське військо, закувало січову старшину в кайдани, а в товариства одібрало зброю та звеліло всім іти, хто куди знає.

Ту лиху вість приніс Баланові з Січі його син Іван і розказав ще, що сивоусі січовики, мов осиротілі діти, умиваючись сльозами, розійшлися по чужих хатах; молодь же, що не схотіла оддати своєї зброї, поплила з Січі Дніпром до Дунаю, покинувши на віки рідний край.

Не дивно, що звістка про цю подію одібрала в старого запорожця і сон, і спокій, і веселість, бо з малих літ йому було відомо, що Січ Запорозька була ще й за дідів-прадідів, і в голові козака зовсім не тулилися до купи думки про те, що буде далі і як житимуть запорізькі степи та Великий Луг без своїх синів і оборонців — запорозьких козаків.

Поки Дмитро Балан сидів зі своїми сумними думками під хатою, на березі лиману, там, де до води схилялися своїми гнучкими віттями зелені верби, сиділо з вудками в руках двоє парубків, а трохи вище од води, поринаючи майже з головою в пишній траві й степових квітках, си-

діло двоє дівчат. Парубки були в білих мережаних сорочках, як звичайно ходили на Україні всі люди, але їхні червоні штани й закручені за вуха осоледці виявляли, що парубки були не прості селяни, а запорозькі козаки.

Молодший з запорожців був Іван Балан, син власника зимовника. Він був зовсім ще юнак, з сухорлявим, майже дитячим, обличчям і блакитними, веселими, рухливими очима. У постаті його ще зовсім не було запорозького завзяття і на велике горе Івана, в нього ще мало помітні були вуса.

Старшому козакові було теж небагато, років двадцять. Се був Демко Рогоза.

Під час зруйнування Запорозької Січі, в ній було аж четверо братів Рогозяних. Вони були дітьми козацького сотника з Канева і всі виховувалися в Київській бурсі; коли ж під час великої пошесті вони посиротіли, то старший брат Петро, що під той час був уже січовиком, не маючи куди притулити своїх братів-недолітків, забрав усіх їх до Січі і повіддавав: середніх — Демка та Гната у молодики, себто чурами до значної старшини, а меншого, Василя, — до кухарів на послуги.

Таким чином Демко Рогоза козакував уже три роки і мав вигляд запорозького козака, бо його запалене вітрами обличчя і хоч невеликі, а проте, чорні вуса і карі, з рішучим поглядом, очі надавали його постаті мужності.

Балан та Рогоза не пішли з товариством на Дунай: перший через те, що його не пустив батько, а другий через те, що його не пустили очі Іванової сестри Галі.

Галя Баланівна, що тепер сиділа тут на березі вище козаків і плела собі з синеньких волошок та червоного маку віночок, була дуже вродлива і причарувала б всякого, хто б на неї глянув. Кругленьке та рум'яне обличчя, з блакитними, як ранкове небо, очима, чорними, вузенькими бровами та червоними, як коралі, губоньками, що мимохить все складалися в усмішку, дихало весною й радістю життя; ясний же погляд глибоких її очей, здавалося, виявляв щиру, як сама правда, душу дівчини і натякав на щастя її кохання.